

JANOVICS ANNA

Mater Matuta és Aurora kapcsolata

*A Matraliát minden évben megrendezték: Mater Matutának vagy Matuta Anyának adtak tiszteletet, és rendszerint csak nők vehettek részt rajta. Az ünnep szigorúan reggel kezdődött a prima lux megjelenésével, talán emiatt is azonosították Matuta Anyát több olyan istennővel, akiknek mitológiája, aspektusai kapcsolódnak az égi szférához. Egy ezek közül az istennők közül a rómaiaknál Aurora néven számon tartott hajnalis-
tennő. Számos szöveghelyen említik egymás mellett a két istennőt, alakjuk néhol mármár egymásba olvad. Ezeket a kapcsolódási pontokat mutatom be röviden.*

Kulcsszavak: Mater Matuta, Matralia, Aurora, hajnal, istennő, anya

A görög Éószra vonatkozó fogalmakat a latin költők Aurorával kapcsolatban használták. Aurora isteni voltát az irodalmi forrásokból egyértelműen kiolvashatjuk, annak ellenére, hogy nem volt neki kultusza – azonban Levene szerint ez nem volt egyedülálló jelenség a római vallásban.¹ Tényleges tiszteletéről keveset tudunk – ezzel kapcsolatban Ovidius *Metamorphoses*ének arra a részére tudunk hagyatkozni, ahol Aurorát szólaltatja meg (*Ov. Met.* 13, 587–590):

omnibus inferior, quas sustinet aureus aether,
(nam mihi sunt totum rarissima templa per orbem)
diva tamen, veni, non ut delubra diesque
des mihi sacrificos caliturasque ignibus aras:

Mindtől alsórendűbb vagyok, akiket az aranyszínű ég tart a magasban,
(hiszen nekem van a legkevesebb szentélyem az egész világon)

¹ LEVENE (2012: 56).

mégis istennő vagyok, eljöttem, de nem azért, hogy szentélyeket, ünnepnapokat és tűztől izzó oltárokat adj nekem:²

A *rarissima* itt eufemizmusként szerepel: hiszen egyetlen temploma sincs. Az istennő arról beszél, hogy nincs szüksége templomra, mert anélkül is istenség. Levene alapján tiszteletének létezése nem lényegtelen, de nem az teszi istenné, hanem az isteni osztály, a „kategória”, ami-be tartozik: ő az, aki véget vet az éjszakának és elhossa a fényt az embereknek és isteneknek egyaránt (Ov. *Met.* 13, 591–593) – ez meglehetősen magas rangba helyezi.³ Hagyománya kissé rendszertelen – számos szöveghelyen említik többféle aspektusban, szövegkörnyezettől és kultúrától függően többféle megnevezéssel, illetve előfordul, hogy más mitológiai személyekkel, istenségekkel is identifikálják, például a Matralián tisztelt Mater Matutával.

Aurorával ellentétben Mater Matutát vagy Matuta Anyát rendszeresen ünnepelték minden év június 11-én, a Matralia (Anyák ünnepe) alkalmával (Ov. *Fast.* 6, 473skk). Kultusza egész Itáliában jelen volt a nők körében: fohászokdta hozzá mint termékenységet elősegítő és biztosító istennőhöz. Felmerül a kérdés, hogy kultusz híján miért a hajnalistennő az egyik, akivel némely forrás⁴ azonosítani véli a szóban forgó Mater Matuta alakját? Ez alapján milyen kapcsolatban állhat a két istennő? Tanulmányomban a köztük feltételezhető párhuzamot szeretném bemutatni néhány kapcsolódási ponton keresztül.

A római költők közül először Lucretius említi *De rerum naturájában* Mater Matutát úgy, hogy Aurorával azonosítja (Luc. 5, 656–679)⁵:

Tempore item certo roseam Matuta per oras
aetheris auroram differt et lumina pandit,
aut quia sol idem, sub terras ille revertens,
anticipat caelum radiis accendere temptans,
aut quia conveniunt ignes et semina multa
confluere ardoris consuerunt tempore certo,

² Ahol nem jelölöm másként, a tanulmányban saját fordításaim szerepelnek.

³ LEVENE (2012: 56).

⁴ Lucretius: *De rerum natura*; BISPHAM (2000), MANTZILAS (2018).

⁵ BISPHAM (2000: 146).

quae faciunt solis nova semper lumina gigni;
 quod genus Idaeis fama est e montibus altis
 dispersos ignis orienti lumine cerni,
 inde coire globum quasi in unum et conficere orbem.
 nec tamen illud in his rebus mirabile debet
 esse, quod haec ignis tam certo tempore possint
 semina confluere et solis reparare nitorem.
 multa videmus enim, certo quae tempore fiunt
 omnibus in rebus. florescunt tempore certo
 arbusta et certo dimittunt tempore florem.
 nec minus in certo dentes cadere imperat aetas
 tempore et inpubem molli pubescere veste
 et pariter mollem malis demittere barbam.
 fulmina postremo nix imbres nubila venti
 non nimis incertis fiunt in partibus anni.
 namque ubi sic fuerunt causarum exordia prima
 atque ita res mundi cecidere ab origine prima,
 consequere quoque iam redeunt ex ordine certo.

Rózsás hajnalt szinte azért hoz az ég peremére
 Biztos időben a természet, s árasztja ki fényét,
 Vagy mert újra a föld színére kerülve a napfény,
 Hírt ad jöttéről, az eget felgyújtva tüzével,
 Vagy mert megtorlódik a tűz, és épp ez időben
 Sok-sok magva szokott egy helyre kerülni a hőnek,
 S ez teszi azt, hogy folyvást új fény árad a napból,
 Mint mondják, hogy napfeljöttkor Ida-hegyéről
 Nagy tüzeket láthat, hogy szétszóródnak, az ember,
 Majd gömbbé tömörülnek, s mintegy kört alakítanak.
 És végtére azon sincs semmi csodálnivaló se,
 Hogy bizonyos táján az időnek olyan sok anyaga
 Gyűlhet a tűznek meg, felújítva a nap ragyogását,
 Hisz sok mindent látunk még, ami biztos időben
 Történik, mint biztos időben nyílnak a fák is,
 És a virághullás is biztos időben esik meg,
 Tejfogainkat a kor szintén kiszabott idejében
 Vetteti el, majd vonja be lágy szőrrel, mi pihétlen,
 S késztetí később, hogy lágyszáлу szakállat erresszen.
 Végül eső, hó, szél, felhő s árvíz is az évnek

Többnyire csak bizonyos szakaszában lép fel ugyancsak.
Minthogy amint az okoknak megvolt kezdeti rendje,
És aszerint folyt minden kezdettől a világon,
Most is minden biztos renddel járja az útját.⁶

Lucretius költeményének ötödik könyvében többek között a születésről, a fejlődésről, a növekedésről és az enyészetről beszél. Tárgya a világ és az emberiség keletkezése, halandósága és hanyatlása a civilizáció káros hatása alatt. A 656–679. sorokban levő hajnalról szóló részben Matuta jelenléte feltétlenül reflektál az istennő más aspektusaira is. Hogy Matuta mindig is hajnalistennő volt-e, vagy valamely módon elérte ezt az asszociációt egy görög istenséggel való egyesülésen át, még megválaszolatlan kérdés. Lucretius, úgy tűnik, utal a görög világra, mikor egy Homérosz által használt kifejezéssel kezdi a szakaszt (Luc. 656–657: egy új nap kezdete), illetve később, amikor a Trójában fekvő Ida-hegynél való történésekről beszél a 663–665. sorokban (az Ida-hegy Kübelé vagy Magna Mater otthonainak egyike). A születés nem áll messze Lucretius gondolatától: az egyik magyarázatában a nap birtokába veszi az eget, a másikban a tűz magvai lényegülnek eggyé, a 662. sor pedig a *gigni* szóval végződik, amivel utal a nap mindennapos újjászületésére. A Matralia nem csak születési ceremónia, hanem ünnepe a gyermeki lét korai szakaszának, amely a gyermeket a rá váró növekedés és gyarapodás útjára helyezi. Figyelemre méltó, ahogy a szerző felépíti költeménye ezen szakaszát az élet ciklusa által, nem pedig a születés pillanatától kezdetét vevő szülői törődés és nevelés által: kezdve a növényekkel, amik megnőnek, majd elpusztulnak, egy gyermek fejlődésén át, egészen az első fogtól a serdülőkorig, végezetül pedig az idő és vele minden dolog körforgásáig jut el (Luc. 669–679). Tehát a születés minden pillanata részese lesz az élet körforgásának – ezért amikor Lucretius Matuta Anyát hajnalistennőként és egyben a termékenység és fejlődés istennőjeként is szerepelteti, valójában a létezés egy örökös ciklusába helyezi.⁷

⁶ Ford. TÓTH Béla.

⁷ BISPHAM (2000: 147–148).

A Matuta név eredetének több variációjáról tudunk:⁸ eredeztethető a latin *mane* (kora reggel), *manus* (jó, jóságos) és *maturus* (érett) szavakból. Mantzilas alapján Link kombinálja a *manus* és a *mane* szavakat – ragaszkodik az elképzeléshez, amely szerint Matuta neve egy melléknévből származik, aminek az alap indoeurópai gyökere a **ma-* (jelentése: jó, időben).⁹ Bisham a „hajnali anya” jelentésre vezeti vissza, mivel etimológiai kapcsolatot lehet felfedezni a Matuta és a *matutinus* (reggeli) melléknév között, ami értelemszerűen céloz a hajnalra, ezáltal Matuta Anya hajnalistennő mivoltára.¹⁰ Rose szerint egy másik magyarázat Szent Ágoston *De civitate Dei* művéből való, ahol az istennő nevét és annak jelentését a *maturescere* (megérik) igével kapcsolta össze (*Civ. Dei* 4, 8):¹¹ *maturescentibus deam Matutam* („az érettséghez közeledve, Matuta istennőt”).

Az etimológiai kutatások eredményei és Lucretius szöveghelye is szépen megvilágítja, hogyan mosódnak össze az istennő szerepkörei: ahogy Aurora minden reggel, úgy a rómaiak is hajnalhasadtával (*prima luce*) keltek fel a Matralia napján, hogy kihasználják a Hajnal Anya által elhozott *prima luxot*. Ez a nap első meghatározó momentuma, ekkor borítja be reggeli harmattal a földet és a mezőket, ezáltal termékenységet és az arra való képességet ajándékozza a világnak. Tehát következtethetünk arra, hogy az ünnep kora reggeli kezdete az „első fény” elengedhetetlen megjelenésére utal a természetben: fontos része a fejlődésnek és növekedésnek, nélküle az élet ciklikus körforgása megállna. Ily módon közelebb kerülünk a *maturatio*val való kapcsolatához is, hiszen már nem csak hajnal-, hanem termékenységi istennőként is tekinthetünk rá, ami pedig tulajdonképpen Mater Matuta funkciója.

A Matraliáról bővebb leírást találunk Ovidius *Fasti* c. művében, ahol már a kezdő sorok is Aurorára utalnak (*Ov. Fast.* 6, 473–474), aki az éjszaka befejeztével kel fel keleten az Oceanus folyóból, majd útjára indul és hátrahagyja a hitvesi ágyban férjét, Tithonust:

⁸ MANTZILAS (2018: 542).

⁹ MANTZILAS (2018: 542).

¹⁰ BISHAM (2000: 143).

¹¹ ROSE (1934: 157).

Iam, Phryx, a nupta quereris, Tithone, relinqui,
et vigil Eois Lucifer exit aquis:

Már siránkozol, fríg Tithonus, hogy asszonyod elhagy,
az éber Lucifer pedig távozik a keleti vizekből:

Aurora kultusz nélküli istennő, akinek nem voltak templomai – vele szemben áll Mater Matuta, akinek szentélyeiről viszont említést tesznek különböző irodalmi források: például Livius *Ab urbe condita* című munkájában többször is megjelenik. Az 5, 19-ben egy vélhetően Servius Tullius király által felszentelt Matuta Anya templomról beszél, amit M. Furius Camillus római *dictator* akar újra felszentelni Veii elfoglalása után:

satis iam omnibus ad id bellum paratis, ludos magnos ex senatus consulto vovit Veis captis se facturum aedemque Matutae Matris refectam dedicaturum, iam ante ab rege Ser. Tullio dedicatam.

Mindent előkészített a harcra, s a senatus javaslatára megfogadta, hogy Veii elfoglalása után nagy játékokat rendez, s felszenteli Matuta anya helyreállított, egykor még Ser. Tullius király által felszentelt templomát.¹²

Majd az 5, 23-ból pedig kiderül, hogy a templom felszentelése meg is történik:

Tum Iunoni reginae templum in Aventino locavit, dedicavitque Matutae Matris

Ezután kijelölte az Aventinuson Iuno királynő temploma helyét, felavatta Matuta anya szentélyét¹³

A 6, 33 alapján Satricumban is volt egy Matuta-szentély, amely egy latinok által okozott gyújtogatás után csodás módon épségben maradt, mivel az épületből fenyegető hangok szóltak a katonákhoz:

¹² Ford. MURAKÖZY Gyula.

¹³ Ford. MURAKÖZY Gyula.

Nec aliud tectum eius superfuit urbis, cum faces pariter sacris profanisque inicerent, quam Matris Matutae templum; inde eos nec sua religio nec verecundia deum arcuisse dicitur sed vox horrenda edita templo cum tristibus minis ni nefandos ignes procul delubris amovissent.

A szent célra szolgáló és a profán épületeket egyaránt elárasztották gyújtócsóváikkal, a várban is csak Matuta anya temploma maradt épen; mondják, hogy a templom felgyújtásától sem az áhítat és az istenfélelem tartotta őket vissza, hanem az épületből kihangzó félelmetes hang, amely iszonyú büntetéssel fenyegette meg őket, ha dühödt lángjaiktól nem kímélik meg a szentélyt.¹⁴

A szentélyekben megrendezett Matralia-ünnepen kizárólag matrónák (*bonae matres*) vehettek részt. Ők egyszer házasodott nők (*univirae*), akiknek a férje még életben volt, mivel bármely, halállal való kapcsolat rossz hatással lehetett az istennőre – az istennő tiszteletében résztvevőknek teljesen tisztának kellett maradniuk.¹⁵ Két jellegzetes szertartást társíthatunk Mater Matutához: az egyik egy rabszolganő elűzése a szentélyből, a másik pedig az imádság a jelenlévő rokonok gyermekeiért. Érdekes ellentmondás, hiszen a hagyomány szerint kizárólag családanányák és szabadnak született nők vehettek részt az ünnepségen, az eddigi kutatások alapján viszont tudni véljük, hogy rabszolganők nem léphettek be a szentélybe.¹⁶ Az ünnep első rítusa ennek ellenére az volt, hogy kiválasztottak egy rabszolganőt, akit miután a helyszínre hurcoltak, bottal ütlegelve kergettek ki a templomból. Ezután virágokat és sáfrányszínű kalácsokat ajánlottak fel fogadalmi ajándékként – a „sáfrányszínű” Aurora másik leggyakoribb jelzője a „rózsaujjú” mellett.¹⁷

A másik szertartás, amikor az anyák karjukba veszik rokonaik gyermekét és kizárólag értük imádkoznak, nem a sajátjukért (*Ov. Fast. 6,*

¹⁴ Ford. MURAKÖZY Gyula.

¹⁵ MANTZILAS (2018: 544).

¹⁶ MICHELS (1990: 77).

¹⁷ *Ov. Fast. 3, 403: Cum croceis rorare genis Tithonia coniunx coeperit et quintae tempora lucis aget* („Tithonus hitvese sáfrányszínű arcával készül harmatot ontani és ötödik alkalommal hozza el a fényt”); *Ov. Am. 2, 4, 43: seu flavent, placuit croceis Aurora capillis* („vagy aranylanak, ahogy Aurora tetszeleg sáfrányszínű hajával”).

559–562) – ily módon mutatják be az istennőnek, hogy gondviselésére és oltalmára bízzák őket. Ovidius Ino mitológiáján keresztül magyarázza ennek eredetét: miután Semele meghalt, Ino és férje, Athamas magukhoz veszik nevelésre Semele és Iuppiter közös gyermekét, Bacchust. Ino többször is hangoztatta a gyermek isteni voltát, mire Iuno féltékenységeben őrületet küldött Athamasra, aki megölte egyik fiát. Ino, hogy a másik fiút, Melicertest mentse, a tengerbe ugrott vele együtt – így lett ő Leucothea, tengeristennő, fia pedig Palaemon, tengeristen (Ov. *Met.* 4, 416–431; 494–541). Ino tehát nevelője volt testvére, Semele gyermekének, a sajátját viszont a vesztébe küldte volna. A történet beleillik a Matralia ezen aspektusába, hiszen Ino kegyetlen anyának bizonyult, unokaöccsével való bánásmódja azonban példás volt. Ovidius a *Fastiban* a következő sorokkal zárja ezt a vonalat (Ov. *Fast.* 6, 559–562):

non tamen hanc pro stirpe sua pia mater adoret:
 ipsa parum felix visa fuisse parens.
 alterius prolem melius mandabit illi:
 utilior Baccho quam fuit illa suis.

Jóságos anya mégse esdekeljen Inóhoz saját gyermekeiért:
 ő maga kevésbé bizonyult szerencsés szülőnek.
 Jobb, ha más utódát bízátok rá:
 hasznosabb volt Bacchusnak, mint a sajátjainak.

A rokonok gyermekeiért való imádkozás oka már régóta kutatás tárgya, a kultusz megértését nehezíti: mint tudjuk, Rómában az apának hatalma volt a vér szerinti és örökbefogadott gyermekei, unokái felett, viszont ez a hatalom egy édesanyának semmilyen formában nem adatott meg, nemhogy az anyai lánytestvéreknek, tehát a leszármazási rendszerekből fakadóan a lánytestvérek nem kapnak kiemelt szerepet.¹⁸

Mantzilas szerint Dumézil volt az első, aki egy egész elmélettel állt elő, prezentálva ennek a sajátos rítusnak a magyarázatát – azon a bizonyos napon az anyák azt teszik, amit Aurora tesz minden reggel: elúzi a sötétséget, ami szimbolikusan a rabszolga elkergetése által jut kifejezésre. Emellett felveti, hogy nagyon sok a hasonló elem Usas védikus isten-

¹⁸ ROSE (1934: 156).

nő kultuszával. Usas (a római Aurora) és Ratri (a római Nox) is „anya”, akik a Nap gondját viselik. Valójában az igazi anyja Ratri, Usas pedig az ő nővére, a nap nagynénje. A Nap eléri a nappal érettségét, elúzva a rossz, démoni és veszélyes sötétséget (*tenebrae*). Az ünnepen helyet kap egy negatív rítus, ami a rabszolga kikergetésében nyilvánul meg, és egy pozitív is, ami pedig a rokonok gyermekeinek a jelenléte. Lényegében az éjszaka sötéte nem maradhat túl sokáig, hanem szabadon át kell engednie az égi utat a Nap számára.¹⁹

Összegezve a tanulmányban leírtakat, úgy gondolom, hogy annak ellenére, hogy még tisztázatlan és továbbra is kutatás tárgya a két istennő egymással való azonosítása, kapcsolatuk igen szoros, már-már korrelációban van: Aurora pusztán létezése és isteni feladata átfedi Mater Matuta tiszteletét, annak lényegét, ahogy arra Lucretius is céloz. Ennek oka az lehet, amit istennőként képvisel, és ez nem más, mint minden egyes nap kezdete, ami által hozzájárul a fejlődési folyamatokhoz: mindez allegóriája a gyermek cseperedésének, illetve kapcsolat az élet ciklikussága és a gyermek kibontakozása között. Vallási szempontból szemlélve érthető a római anyák istenfélelméből fakadó feltételezés és igyekezet miszerint, ha az istennő nem kapja meg a kellő odafigyelést, tiszteletet és hálát, akkor nem biztosít megfelelő körülményeket a „beérésnek”, így gyermekeik számára sem remélhetik a gondviselését és pártfogását. Nemcsak szerepeik kötik össze a két istennőt, hanem az etimológiai kapcsolat is, amely talán még indoeurópai gyökerekhez is visszavezet minket, ahogyan a Matralia szertartásai is eredeztethetők védikus alapokból. Mater Matuta tehát istennőként több aspektusban és többszörös funkcióban létezett, összetett kapcsolódási formái vannak más istenségekkel. Tisztelete és kultusza szinkretikus volt, több különböző hitvilág elegye, ahogyan azt a fent említett magyarázatok alátámasztják.

Felhasznált irodalom

- BISPHAM 2000 E. BISPHAM – C. SMITH, *Religion in Archaic and Republican Rome and Italy: Evidence and Experience*, Edinburgh, 2000.
- LEVENE 2012 D. S. LEVENE, *Defining the Divine in Rome*, Transactions of the American Philological Association, 142 (2012/1), 41–81.

¹⁹ MANTZILAS (2018: 545).

- MANTZILAS 2018 D. MANTZILAS, *Light and Darkness: The Case of Mater Matuta*, in: Μύθημα (Μυθολογία-Θρησκεία-Μαγεία). 30 Articles and Essays, Ioannina, 2018, 541–548.
- MICHELS 1990 A. K. MICHELS, *Roman Festivals: April-June*, *The Classical Outlook*, 67 (1990/3), 76–77.
- ROSE 1934 H. J. ROSE, *Two Roman Rites*, *The Classical Quarterly*, 28 (1934), 156–158.

The relationship of Mater Matuta and Aurora

The Matralia – an event attended only by women to worship Mater Matuta or Mother Matuta – was held every year. The celebration was bound to begin in the morning at the first sight of prima lux – probably this is why Mother Matuta is often identified with several goddesses whose origins and mythology are tied to the celestial sphere. One of these figures known to the Romans was Aurora, the goddess of dawn. In various scriptures, these two female figures are mentioned together with their identities intertwined. In our study, we would like to further explore the above mentioned points of connection.

Keywords: Mother Matuta, Matralia, Aurora, dawn, goddess, mother